

A Study on the Social Responsibilities of Iranian Public Libraries

Parnian Eisazadeh

M.A. of Information Science, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. E-mail: paisazadeh@gmail.com

Mehdi Shaghghi

Assistant Prof., Department of KIS, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. E-mail: m_shaghghi@sbu.ac.ir

Abstract

Purpose: This study aims to identify, categorize and analyze the components of social responsibility in Iranian public libraries. Specifically, it seeks to determine the extent to which these components are realized within Iranian public libraries.

Methodology: This research employed a mixed-methods approach, combining both qualitative and quantitative methods. In the qualitative phase, through a review of English-language research articles, the components of social responsibility in public libraries were identified and categorized into 5 primary dimensions and 11 sub-categories. A conceptual model was designed using a concept sorting method. In the quantitative phase, a questionnaire was developed based on the identified components. Content validity was established using the Content Validity Index (CVI), with a mean CVI of .80 per item. Reliability was assessed through the split-half method, yielding a Spearman-Brown coefficient of .891. Data collection occurred between January 2023 - June 2023. The sample size was calculated to be approximately 160 participants using Cochran's formula. Then, a systematic sampling technique was employed to select 80 participants from Hosseiniyeh Ershad Library and another 80 from Park-e Shahr Library, both located in Tehran. Data collection spanned a period of 45 days. For data analysis, a variety of statistical tests were utilized, including binomial tests, Mann-Whitney U tests, Kruskal-Wallis tests, and structural equation modeling.

Findings: The study revealed a complex structure of social responsibility in public libraries, composed of five primary dimensions and eleven secondary dimensions. These dimensions include popularization of critical rationality, encompassing critical thinking and historical awareness; responsiveness, characterized by reasoned argumentation and a commitment to justice; dialogical rationality, emphasizing freedom of expression and inclusive dialogue; social inspiration, fostering social art and literature; and socialization, promoting privacy, community integration, and public awareness. The findings indicated a general gap between the expected and actual levels of social responsibility in the studied libraries. While no significant differences were observed between the responses of users from the two libraries, demographic factors such as age and income influenced perceptions of social responsibility. Younger individuals (aged 31-40) were less likely to perceive social inspiration as fulfilled, while those with higher incomes (10-15 million Tomans per month) reported lower levels of satisfaction in critical rationality, social inspiration and socialization. The results of structural equation modeling indicated that the paths of critical rationality, social inspiration, and socialization were the only significant paths in the model, meaning that dialogical rationality is a factor influencing social inspiration, and the combined effect of these two factors influences socialization. Furthermore, dialogical rationality had the most powerful indirect effect on socialization, suggesting that popularization of dialogical rationality is the most prioritized social responsibility of public libraries.

Originality/Value: This research contributes to the field by providing a comprehensive framework for understanding the components of social responsibility in public libraries. Additionally, it highlights the significance of dialogic rationality in achieving the broader goals of social responsibility within these institutions.

Keywords: Social responsibility, Public library, Dialogic rationality, Critical rationality, Accountability rationality, Social inspiration, Community building

Conflicts of Interest: None

Funding: Iran Public Libraries Foundation

Citation: Eisazadeh, P., & Shaghghi, M. (2024). A Study on the Social Responsibilities of Iranian Public Libraries. *Research on Information Science and Public Libraries*, 30(1), 28-46.

Received 10 August 2023; **Received in revised form** 16 November 2023

Accepted 18 November 2023; **Published online** 29 March 2024

Article Type: Research Article

© The author(s)

Publisher: Iran Public Libraries Foundation

<http://dx.doi.org/10.61186/publij.30.1.28>

مطالعه‌ای در باب ابعاد مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی

پرنیان عیسی‌زاده

کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: paisaзаedah@gmail.com

مهدی شقاقی

استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: m_shaghghi@sbu.ac.ir

چکیده

هدف: پژوهش حاضر قصد دارد تا مؤلفه‌ها و ابعاد اصلی و فرعی مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی را باکواد و بررسی کند که این مؤلفه‌ها چقدر در کتابخانه‌های عمومی تحقق یافته است.

روش: پژوهش حاضر به روش ترکیبی و در دو مرحله کیفی و کمی انجام شد. در مرحله کیفی، با مرور متون مقالات پژوهشی انگلیسی‌زبان، مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی شناسایی شد. در مرحله کمی، مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی به پرسشنامه تبدیل شد و اعتباریابی گردید. جامعه پژوهش در مرحله کمی کاربران فعال کتابخانه عمومی حسینیۀ ارشاد و کتابخانه عمومی پارک شهر تهران بودند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی شامل پنج بُعد اصلی و ۱۱ بُعد فرعی است که عبارتند از ترویج عقلانیت انتقادی (فهم انتقادی، آگاهی تاریخی)، عقلانیت پاسخگویی (بیان مستدل، عدالت خواهی)، عقلانیت گفتگو (سانسورزدایی، گفتگومحوری)، الهام‌بخشی اجتماعی (هنر اجتماعی، ادبیات اجتماعی)، و اجتماع‌سازی (حریم‌شناسی، جامعه‌پذیری، آگاهی‌بخشی). همچنین، یافته‌ها نشان داد که از نظر کاربران کتابخانه حسینیۀ ارشاد و کتابخانه پارک شهر، ابعاد پنج‌گانه مسئولیت اجتماعی در کتابخانه‌های عمومی تحقق نیافته است و تفاوت معناداری بین نظر این دو گروه از کاربران وجود نداشت. همچنین یافته‌ها نشان داد که گروه سنی ۳۱ تا ۴۰ سال، تحقق الهام‌بخشی اجتماعی را کمتر از بقیه ارزیابی کردند و نیز گروه درآمدی ۱۰ الی ۱۵ میلیون تومان در ماه، تحقق عقلانیت انتقادی، الهام‌بخشی اجتماعی، اجتماع‌سازی، و کلیت مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی را نسبت به بقیه گروه‌های درآمدی بسیار کم‌تر ارزیابی کردند. یافته‌های حاصل از مدل‌یابی معادلات ساختاری نشان داد که مسیر عقلانیت انتقادی، الهام‌بخشی اجتماعی، و اجتماع‌سازی تنها مسیر معنادار در مدل است. این بدان معناست که عقلانیت انتقادی، مهم‌ترین عامل اثرگذار بر الهام‌بخشی اجتماعی است و این دو نیز به‌طور معناداری بر اجتماع‌سازی اثرگذار هستند. همچنین، عقلانیت گفتگو بیشترین اثر غیرمستقیم را بر اجتماع‌سازی داشت و بنابراین به نظر می‌رسد که اولویت‌دارترین مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی، ترویج عقلانیت گفتگو است.

اصالت/ارزش: پژوهش حاضر تلاش کرده تا مقولات و مصادیق مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی ایران را ارائه نماید. همچنین، در این پژوهش نشان داده شده که تحکیم و ترویج عقلانیت گفتگو در اجتماعات، اولویت‌دارترین مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی است.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت اجتماعی، کتابخانه عمومی، عقلانیت گفتگو، عقلانیت انتقادی، عقلانیت پاسخگویی، الهام‌بخشی اجتماعی، اجتماع‌سازی.

استناد: عیسی‌زاده، پرنیان؛ و شقاقی، مهدی (۱۴۰۳). مطالعه‌ای در باب ابعاد مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی. تحقیقات

اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۳۰(۱)، ۲۸-۴۶.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۹؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۸/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۷؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۱/۱۰

نوع مقاله: علمی پژوهشی

ناشر: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

مقدمه

وقتی به اصطلاح «کتابخانه عمومی» برمی‌خوریم، اولین چیزی که توجه ما را جلب می‌کند، کلمه «عمومی» است. کلمه عمومی همان کارکردی را دارد که زمانی واژه «ملی» داشت و اکنون آن کارکرد را ندارد (گریگور^۱، ۲۰۰۴). در دوره مشروطه و پسامشروطه، وقتی کتابخانه‌هایی با نام «کتابخانه ملی رشت» یا «کتابخانه ملی تبریز» تأسیس شد، منظور از ملی، ملت بود؛ ولی امروزه ملی به معنی دولتی است. کلمه عمومی از زمانی که ادبیات «کتابخانه عمومی» در مفهوم آنگلا ساکسونی آن در دهه ۱۳۴۰ وارد ایران شد (اومپسی^۲، ۱۹۷۸)، جای ملی را گرفت؛ ولی همان معنا را می‌داد: کتابخانه ملت یا کتابخانه عموم مردم. واژه عمومی در ترکیب جدید، بر مفهوم جامعه‌شناختی «حوزه عمومی» دلالت داشت و این واژه به خصوص در آمریکا فراگیری بسیار پیدا کرده بود؛ زیرا پس از بحران بزرگ ۱۹۳۰ آمریکا، سیاست‌گزاران کینزی در صدد فریبه کردن حوزه عمومی برآمدند (بوшمن^۳، ۲۰۱۰) و بر طبل آن کوبیدند و سعی کردند با فراخ کردن آن و تأسیس نهادهایی مثل پارک‌ها، سینماها، کتابخانه‌های عمومی، پاساژها، مراکز خرید بزرگ (مال‌ها)، تئاترها و امثال آن‌ها که جنبه پرکننده اوقات فراغت و افزایش مصرف را داشت، تقاضا را افزایش دهند و مدیریت کنند (استیونسون^۴، ۲۰۱۰). واژه عمومی در معنای جامعه‌شناختی جدید، به معنی مکان عمومی بود و در برابر مکان خصوصی قرار می‌گرفت. بنابراین، وقتی امروز به واژه کتابخانه عمومی برمی‌خوریم، باید آن را یک مکان بدانیم که اولاً خصوصی نیست و ثانیاً دولتی هم نیست؛ یعنی در مالکیت دولت هم نیست. به این معنا که دولت نمی‌تواند آن را بعدها تغییر کاربری دهد و بلکه عمومی و برای عموم مردم است و حکم جاده مشاع را دارد و دولت صرفاً موظف به نگهداری آن است. بنابراین، نسبت دولت و مکان عمومی یک نسبت مالکانه (به معنای تغییر کاربری و فروش) نیست و بلکه از نوع نگهداری است. این که کتابخانه عمومی بخشی از حوزه عمومی است، چیزی نیست که در ایران خلق شده باشد؛ بلکه وارداتی است و اساساً کتابخانه عمومی با این مفهوم‌سازی در دهه ۱۳۴۰ وارد ایران شد (پورهادی^۵، ۱۹۶۸). البته پژوهشگران زیادی با الهام گرفتن از هابرماس و کتاب دگرگونی ساختاری حوزه عمومی، کتابخانه عمومی را بخشی از حوزه عمومی تلقی کرده‌اند و این امر، وارد اسناد سیاستی بسیاری از کشورها شده است (برای مثال نگاه کنید به: هلینگ^۶، ۲۰۱۲). در این اسناد سیاستی، معمولاً ذکر می‌شود که کتابخانه عمومی بخشی از حوزه عمومی است و این یعنی اولاً کتابخانه عمومی مثل یک روزنامه مستقل شهروندی است که هدفش پل زدن به فاصله و شکاف بین ملت و دولت و ایجاد رابطه ارگانیک بین ملت و دولت است و ثانیاً مکانی است که محل تجلی سایر عناصر حوزه عمومی، مثل گزارش‌های سازمانی، روزنامه‌ها، خبرگزاری‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی است.

وقتی کتابخانه عمومی را در معنای جدیدش بخشی از حوزه عمومی تلقی کنیم، آنگاه مثل روزنامه‌های مستقل، دارای وظایف اجتماعی خواهند بود (ویدرسایم^۷، ۲۰۱۵). همان‌طور که روزنامه‌های مستقل از سیاست‌های غلط انتقاد می‌کنند، فساد و رانت را گوشزد می‌کنند، بی‌عدالتی را گزارش می‌دهند، ظلم را به اطلاع اولیای امور می‌رسانند، قوانین و مقررات جدید را به اطلاع عموم می‌رسانند، از وضعیت محله‌ها، بی‌فرهنگی‌ها، خرابی‌ها و مشکلات خبر می‌دهند و به دنبال شکل دادن به جامعه‌ای هستند که امکان زیست اخلاقی بدون زحمت و فشار برای همه فراهم باشد، کتابخانه‌های عمومی هم همین مسئولیت را به عهده می‌گیرند (لارسن^۸، ۲۰۲۰)؛ با این تفاوت که روزنامه مستقل از طریق انتقال محتوا این مسئولیت را انجام می‌دهد و کتابخانه عمومی از طریق ایجاد فضایی فیزیکی برای قرار گرفتن افراد در دریای محتواها، اطلاعات، اخبار و آگاهی‌ها. در شکل نخست، متنی در یک بستری تولید می‌شود و از طریق کانال‌هایی انتقال می‌یابد و در شکل دوم، فضایی فیزیکی ایجاد می‌شود که در آن

1. Grigor
2. Umapathy
3. Buschman
4. Stevenson
5. Pourhadi
6. Helling
7. Widdersheim
8. Larsen

افراد در دل انواع متون، رسانه‌ها و کانال‌های ارتباطی غوطه‌ور می‌شوند (نیومن^۱، ۲۰۰۷). ولی ماهیت مسئولیت یکی است و آن اینکه به جای تمرکز به اخلاقی کردن فرد و هنجارمند کردن او، تلاش بر این است که جامعه بر بنای درستی استوار شود تا مردم با حداقل زحمت و تلاش، امکان زیست اخلاقی پیدا کنند. کتابخانه عمومی در این تعریف، همان طور که سامک^۲ (۲۰۲۲) اشاره می‌کند، مکان بی طرف نیست؛ زیرا در جامعه‌ای که هنوز پر از سوگیری و تبعیض است، بی طرف بودن به معنای طرفداری از تبعیض است و بنابراین، کتابخانه عمومی تا زمانی که جامعه از نظم اخلاقی استواری برخوردار نگردد، دارای سوگیری ترمیم‌گرانه به سمت طبقات فقیر، سرخورده، فرو کوفته، به حاشیه رانده شده و تحت ظلم خواهد بود و این مهم‌ترین مسئولیت اجتماعی آن به شمار می‌رود. ولی مشکل این جاست که این تعریف از کتابخانه با منافع دولت در تعارض قرار می‌گیرد. هزینه نگهداری از کتابخانه عمومی را باید دولت بپردازد، ولی در عوض، کتابخانه به جای حمایت از دولت، فضایی برای شکل‌گیری انتقاد از دولت فراهم می‌کند. به همین دلیل است که بسیاری معتقدند کتابخانه عمومی اگر بخواهد به واقع بخشی از حوزه عمومی باشد، باید توسط شهرداری‌ها اداره شود.

وجود و وجوب مسئولیت اجتماعی برای کتابخانه‌های عمومی، صرفاً وابسته به مفهوم پردازی‌های موجود تحت عنوان «کتابخانه عمومی به عنوان بخشی از حوزه عمومی» نیست. کتابخانه عمومی ذاتاً دارای مسئولیت اجتماعی است. کتابخانه در بنیادی‌ترین معنا عبارت است از گشودگی به تفسیر، و وقتی کتابخانه‌ای برای عموم برپا می‌شود، بالذاته امکان تفسیرهای بدیل از آنچه پایدار شده و تثبیت گشته است، برای مردم فراهم آمده است (کریستنسن^۳، ۲۰۱۰) و این همان نقش اجتماعی و تحقق مسئولیت اجتماعی است. حتی اگر در کتابخانه فقط آثاری وجود داشته باشد که قرائت یکدستی از اوضاع امور به دست دهد، مردم ممکن است تفسیر دیگری از این قرائت برای خود فراهم کنند و خواننده کنترل فهم و تفسیر را به عهده دارد و بنابراین، به محض اینکه کتابخانه‌ای برپا می‌شود، نقش آگاهی بخشی و امکان به دست آمدن تفاسیر بدیل از امر موجود فراهم می‌آید و این همان مسئولیت اجتماعی ذاتی کتابخانه است. کتابخانه‌ای که کسی به آن مراجعه نمی‌کند یا کتابخانه‌ای که افرادی خاص به آن مراجعه می‌کنند، خود نشانه اجتماعی و موضع اجتماعی است و در جامعه به طور نامحسوس نقش اجتماعی ایفا می‌کند. لذا کتابخانه عمومی به عنوان نهادی اجتماعی، به محض تأسیس، دارای نقش و مسئولیت اجتماعی می‌شود. البته این نقشی پایه و حداقلی است و زمانی حداکثری می‌شود که مردم بتوانند به همه انواع تفاسیر و مواضع عقلانی راجع به متون بنیادین فرهنگی خاص دسترسی پیدا کنند.

این که کتابخانه عمومی در رویکردی کلی باید سوگیری ترمیم‌گرانه و تیمارگرانه به سمت طبقات فقیر جامعه داشته باشد و تکثر تفسیر عقل مدار و فهم متفکرانه از وضع موجود را ممکن کند، مورد اجماع بسیاری از اندیشمندان این حوزه است؛ ولی این که کم و کیف و مصادیق این رویکرد کلی دقیقاً چیست و مسئولیت اجتماعی کتابخانه عمومی، آن هم در فرهنگ‌ها و کشورهای مختلف از جمله ایران، دقیقاً دال به چه چیزی است، محل پرسش و بررسی است. چند گروه از تحقیقات انجام شده است که فحوای مسئولیت اجتماعی کتابخانه را در خود به نحوی دارند و سعی کرده‌اند تا اندازه‌ای به آن بپردازند. گروهی از تحقیقات به مفهوم حوزه عمومی تمرکز و سعی کرده‌اند عواملی را بشمارند که بر نقش‌آفرینی کتابخانه‌ها به عنوان بخشی از حوزه عمومی اثر گذارند. برای مثال، شکاری و همکاران (۱۴۰۱) به این پرداخته‌اند که چه عواملی در تبدیل شدن کتابخانه‌های عمومی به مرکز اجتماع اثر گذارند و در این راه، عواملی چون نیروی انسانی، ساختمان و تجهیزات، عوامل اجتماعی، عوامل سیاسی، عوامل فرهنگی و عوامل اقتصادی را معرفی کرده‌اند و شگفت آن که به این نتیجه رسیده‌اند که عوامل فرهنگی و عوامل اقتصادی کمترین تأثیر را دارند؛ هر چند که آنان سخنی از مسئولیت اجتماعی نگفته‌اند، شاید پیش فرض آنان این بوده باشد که مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها، تبدیل شدن به مرکز اجتماع است. اودونسون و اوین^۴ (۲۰۱۷) هم به بررسی تفسیر مدیران کتابخانه‌های عمومی نروژ از تعریف تازه‌ای پرداخته‌اند که در قانون جدید کتابخانه عمومی آن کشور آمده است: کتابخانه عمومی به عنوان مکانی

1. Newman

2. Samek

3. Christensen

4. Audunson & Evjen

برای ملاقات و بحث و مرتبط کردن کتابخانه به گفتمان عمومی و قلمرو عمومی. پژوهش آنان نشان داد که افرادی که فارغ‌التحصیل کتابداری بودند، طبق قانون جدید خود را مسئول محتوای آثار یا بحث‌های گروهی می‌دانستند و آن‌هایی که فارغ‌التحصیل رشته‌های دیگر بودند، خود را مسئول شکل یا فرم رویدادها و بحث‌ها می‌دانستند. پیش‌فرض این مطالعه نیز آن بود که کتابخانه عمومی بخشی از حوزه عمومی است و مسئولیت اجتماعی آن، گره زدن کتابخانه عمومی به گفتمان عمومی است. گروهی از پژوهش‌ها به مطالعات نظری در خصوص مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها دست زده‌اند. برای مثال، پارسازاده و شقاقی (۱۳۸۸) تلویحاً بر ساخت اجتماعی سازه‌های مطلوبی چون خودباوری و هویت ملی از طریق گفتمان‌سازی و نشانه‌پراکنی را از مسئولیت‌های اجتماعی کتابخانه‌های عمومی تلقی کرده‌اند. ویدرسایم و کویزومی (۲۰۱۵) هم به مدل‌سازی مفهومی قلمرو عمومی در کتابخانه‌های عمومی پرداختند. مدل آنان دارای سه سطح است که درونی‌ترین سطح آن ارتباطات درون کتابخانه‌ای، سطح میانی آن ارتباطات بین کتابخانه‌ای، و سطح بیرونی آن قلمرو عمومی است. گروهی از مطالعات سعی کرده‌اند کارکردها یا وظایفی را به عنوان وظایف و کارکردهای بنیادین برای کتابخانه‌ها، از جمله کتابخانه‌های عمومی، تبیین کنند و تلویحاً مسئولیت اجتماعی کتابخانه را نیز تمرکز به این کارکردها دانسته‌اند. برای مثال، فدایی (۱۳۹۱) در تلاش برای تبیین کارکردهایی جدید برای کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، فراهم کردن محیطی برای مسابقت فکری را کارکرد اصلی تبیین و تلویحاً آن را مسئولیت کتابخانه‌ها و به خصوص کتابخانه‌های عمومی تلقی کرده است. پژوهش راسه‌لیس^۱ (۲۰۱۸) هم از این نظر مهم است که در آن، خدمات کتابخانه‌های عمومی به فقرا مهم‌ترین مسئولیت اجتماعی آن در نظر گرفته شده و برای رسیدن به آن، وظایفی چون ترویج گفتمان انتقادی، توسعه عدالت اطلاعاتی، استفاده از فناوری‌های یاریگر به گروه‌های فقیر، و آموزش همگانی ذکر شده است. گروهی از تحقیقات، مسئولیت اجتماعی را به عنوان متغیری اثرگذار بر یا اثرپذیر از سایر متغیرهای مربوط به کتابخانه‌های عمومی دانسته و به مطالعات آماری دست زده‌اند. برای مثال، بهمنی چوب‌بستی و سیدین (۱۳۹۷) اثر هوش اجتماعی کتابداران بر مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها را بررسی کرده‌اند و نتایج نشان داد که مؤلفه‌های هوش اجتماعی کتابداران، شامل پردازش اطلاعات اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی و آگاهی‌های اجتماعی، بر مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها تأثیر مستقیم دارند. به پژوهش سلطانی‌نژاد^۲ و همکاران (۲۰۲۱) می‌توان اشاره کرد که در آن، به رابطه بین مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها و پاسخگویی آن‌ها با میانجیگری متغیر اخلاق حرفه‌ای پرداخته شده و نتایج نشان داده است که ادراک کتابداران از مسئولیت اجتماعی روی ادراکشان از پاسخگویی کتابخانه‌ها اثر مستقیم دارد و متغیر اخلاق حرفه‌ای، آن را تشدید می‌کند. در انتها، برخی مطالعات نیز مفهوم مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها را به صورت تاریخی مطالعه کرده‌اند. برای مثال، شقاقی و وصفی (۱۳۹۴) سه جریان مهم به نام‌های جنبش کمک به اخلاق فردی، جنبش کمک به ثبات ملی، و جنبش مسئولیت اجتماعی را در تاریخ کتابداری آمریکا معرفی و اظهار کرده‌اند که در جنبش سوم، داعیه کتابداران کمک به شکل‌یابی جامعه‌ای عدالت‌گرا و بدون تبعیض برای ایجاد امکان زندگی اخلاقی برای شهروندان بوده است. ربیر^۳ (۲۰۰۷) نیز در پژوهشی به بررسی نحوه شکل‌گیری میزگرد دائمی مسئولیت اجتماعی به عنوان بخشی از انجمن کتابداران آمریکا پرداخته و توضیح داده است که جنگ ویتنام و نهادهای سیاسی و نظامی‌ای که بعد از آن تشکیل شد، چگونه کتابداران چپ‌گرا را واداشت تا به گفتمان بی‌طرفی کتابخانه که انجمن کتابداران آمریکا تبلیغ می‌کرد، اعتراض و کتابخانه‌های عمومی را دارای نقش و وظیفه اجتماعی-سیاسی تلقی کنند.

در مطالعاتی که نام برده شد، مفهوم مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی به اجمال بررسی شده است؛ یعنی این مفهوم در زمینه کتابخانه‌های عمومی به ابعاد سازنده‌اش تجزیه نشده و دقیقاً مشخص نشده است که ابعاد این مسئولیت چیست و به چه چیزهایی دلالت دارد. در این پژوهش، قصد بر آن است که ابعاد این مفهوم در کتابخانه‌های عمومی ایران بررسی و معلوم شود که کدام بُعد از ابعاد این مفهوم، از نظر کتابداران اهمیت بیشتری دارد. برای رسیدن به این هدف، پژوهش حاضر به این پرسش‌ها پرداخته است: ۱. ابعاد اصلی، فرعی و مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی کدامند و مدل مفهومی آن چیست؟ ۲. آیا ابعاد مسئولیت اجتماعی در کتابخانه‌های

1. Racelis
2. Soltani-Nejad
3. Raber

عمومی تحقق یافته است و نظرات مقایسه‌ای کاربران چیست؟^۳. تأثیر متغیرهای مستقل و میانجی بر متغیر وابسته اجتماعی‌سازی (به‌عنوان مسئولیت اجتماعی که بدون تحقق چهار مسئولیت دیگر قابل تحقق نیست) چگونه است؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر دارای دو مرحله کیفی و کمی بوده است. در مرحله کیفی، ابتدا مسئولیت‌های اجتماعی کتابخانه‌های عمومی در کشورهای پیشرو، از متون نظری استخراج شد. برای این کار، از پایگاه‌های کتب داخلی مثل نور لایب، و پایگاه‌های مجلات داخلی مثل مگ‌ایران، نورمگز، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، و پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC) استفاده شد. برای مرور متون خارجی نیز وبسایت کتابخانه‌های کشورهای انگلیسی‌زبان و همچنین پایگاه‌های ابسکو، پرو کوئست، تیلور اند فرانسیس، امرالد، سیج، جی‌استور، اشپرینگر، و آی‌سی‌ام دیجیتال لایبرری مرور شد. پس از گردآوری متون و مرور آن‌ها، مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی استخراج شد. در گام بعد، مؤلفه‌های دارای مفاهیم مشترک در دو سطح دسته‌بندی شد: ابتدا در سطح میانی و سپس در سطح اصلی. مؤلفه‌هایی که مفاهیم مشترکی داشتند در دسته‌های مشابه، ذیل برچسب‌های مفهومی یکسان قرار گرفتند و در سطح بالاتر، این برچسب‌های مفهومی نیز دسته‌بندی و ذیل برچسب‌های مفهومی با سطح انتزاع بالاتر واقع شدند و بدین ترتیب، جدول مؤلفه‌هایی با سه سطح انتزاع و پنج بُعد یا مقوله تشکیل شد که عبارت بودند از ترویج عقلانیت انتقادی، عقلانیت پاسخگویی، عقلانیت گفتگو، الهام‌بخشی اجتماعی، و اجتماع‌سازی. سپس، این مقولات با استفاده روش مرتب‌سازی مقولات^۱ با کمک گروهی از خبرگان، تبدیل به مدل مفهومی شد. مبنای منطقی مرتب‌سازی آن بود که کدام مفاهیم با توجه به معنایشان در جایگاه متغیر مستقل، کدام‌ها از نوع متغیر میانجی، و کدام‌ها از نوع متغیر وابسته هستند.

در مرحله کمی، ابتدا مؤلفه‌های جدول یادشده تبدیل به گویه‌های پرسشنامه‌ای و مقولات پنجگانه این جدول هم تبدیل به ابعاد پرسشنامه شد. این پرسشنامه دارای ۳۴ گویه بود و در طیف ۱۰ گزینه‌ای به صورت مقیاس خطی^۲ تنظیم شد تا دقت سنجش، افزایش یابد. در این پرسشنامه، گویه‌های ۱ تا ۷ مربوط به بُعد عقلانیت تاریخی - انتقادی، گویه‌های ۸ تا ۱۴ مربوط به عقلانیت پاسخگویی، گویه‌های ۱۵ تا ۲۳ مربوط به عقلانیت گفتگو، گویه‌های ۲۴ تا ۳۰ مربوط به الهام‌بخشی اجتماعی، و گویه‌های ۳۱ تا ۳۴ مربوط به اجتماع‌سازی بود. در گام بعد، سعی شد با استفاده از نظر گروهی از خبرگان و با استفاده از روش سی‌وی‌آی^۳ (به‌طور متوسط مقدار ۰/۸ برای هر گویه) روایی سنجی محتوایی انجام گیرد. در گام بعد، با استفاده از روش دونیم کردن، پایایی این ابزار نیز بررسی شد تا اعتبار این پرسشنامه احراز شود. مقدار ضریب پایایی اسپیرمن-براون برای پرسشنامه ۰/۸۹۱ برآورد شد. در گام بعد، با استفاده از این پرسشنامه اعتبارسنجی شده، داده‌های لازم از طریق کاربران دو کتابخانه عمومی بزرگ تهران، یکی در جنوب تهران (کتابخانه عمومی پارک شهر) و دیگری در شمال تهران (کتابخانه عمومی حسینیه ارشاد) گردآوری شد تا معلوم گردد مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی چقدر در کتابخانه‌های عمومی تحقق پیدا می‌کند. این دو کتابخانه به دلیل واقع شدن در شمال و جنوب تهران که نماد طبقات اجتماعی متوسط به پایین و متوسط به بالای جامعه است، انتخاب شد تا امکان مقایسه طبقاتی دیدگاه‌ها فراهم گردد. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد و با توجه به تعداد اعضای فعال این دو کتابخانه در ماه قبل از گردآوری داده‌ها (دی‌ماه ۱۴۰۱) که حدود ۲۷۰ نفر^۴ در هر یک از کتابخانه‌های یادشده بوده است، حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران حدود ۱۶۰ نفر تخمین زده شد و از این ۱۶۰ نفر، ۸۰ تن از کتابخانه حسینیه ارشاد و ۸۰ تن دیگر از کتابخانه پارک شهر به روش سیستماتیک نمونه‌گیری شد. گردآوری داده حدود ۴۵ روز طول کشید و برای تحلیل داده‌ها نیز از نرم‌افزارهای SPSS و Smart PLS (نسخه ۳) استفاده شد.

1. Concept sorting

۲. طیف بدین صورت تنظیم شد: کاملاً مخالفم (۱) □□□□□□□□□□ (۱۰) کاملاً موافقم

3. Content Validity Index (CVI)

۴. منظور از اعضای فعال در این پژوهش عبارت بود از کسانی که معمولاً هر روز حضوراً از سالن‌های مطالعه کتابخانه استفاده می‌کنند و هفته‌ای حداقل یک کتاب امانت می‌گیرند.

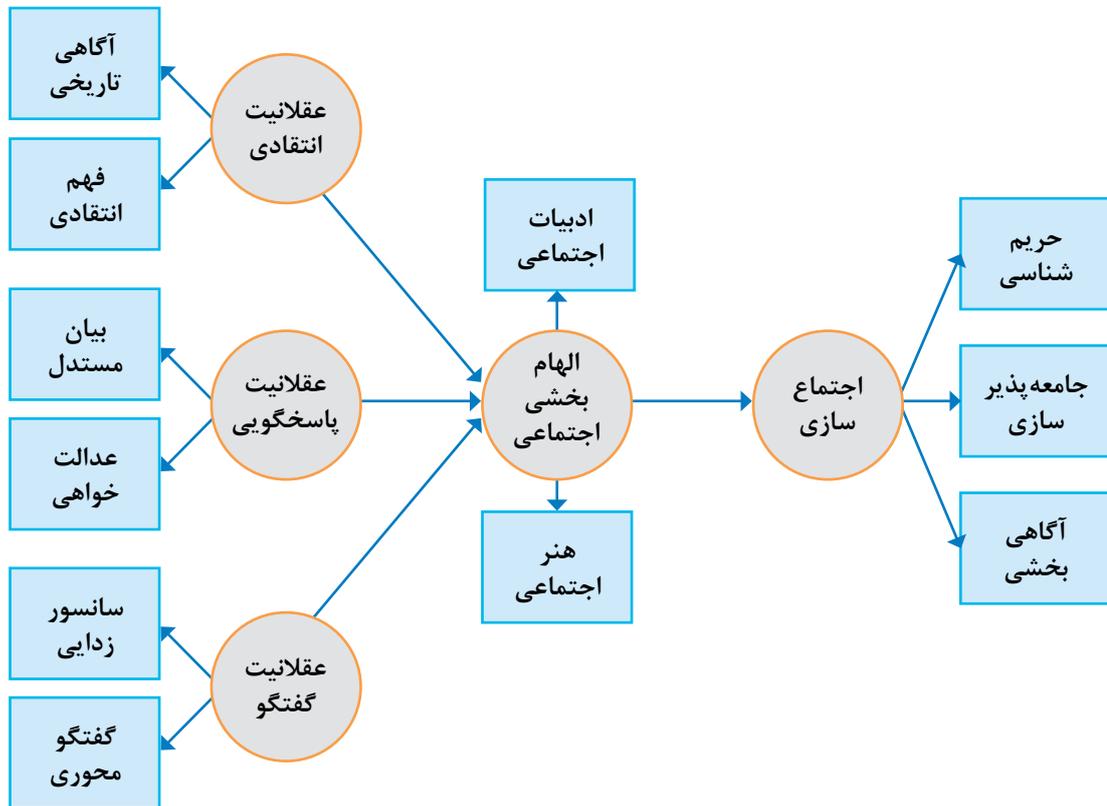
یافته‌های پژوهش

در گام نخست تلاش شد تا با مرور متون، مؤلفه‌های اصلی مسئولیت اجتماعی مراکز اطلاع‌رسانی در حوزه عمومی شناسایی شود. نتیجه این مرور به شرح جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی

مقولات سطح سه	مقولات سطح دو	مقولات سطح یک
عقلانیت انتقادی	فهم انتقادی	یافتن اطلاعات درباره جنبه‌های مختلف یک موضوع (آدونسون ۱ و همکاران، ۲۰۱۹)
		امکان پذیر شدن یادگیری کشف جنبه‌های سوگیرانه در متن و گفتگو (آدونسون ۲، ۲۰۰۵)
		ایجاد فضایی برای امکان پذیر شدن فهم ابعاد مختلف یک مسئله (جانستون ۳ و همکاران، ۲۰۲۱)
عقلانیت انتقادی	آگاهی تاریخی	ایجاد فضایی برای علاقه به تاریخ (بوشمن ۴، ۲۰۲۰)
		ایجاد فضایی برای علاقه به علوم اجتماعی و انسانی (واکاری ۵ و همکاران، ۲۰۱۴)
		ایجاد حساسیت شهروندی نسبت به امور تاریخی و فرهنگی (بوشمن، ۲۰۲۰)
بیان مستدل	آگاهی تاریخی	ایجاد فضایی برای مشروعیت بخشی به گفتمان‌های عادلانه (ویدرسایم ۶، ۲۰۱۷)
		ایجاد فضایی برای تحقق آزادی بیان مستدل (کویزومی و ویدرسایم ۷، ۲۰۱۶)
		دفاع از آزادی بیان و ایجاد ابزارهای لازم برای آن (جانستون و همکاران، ۲۰۲۱)
عقلانیت پاسخگویی	عقلانیت پاسخگویی	حفظ آزادی بیان در کنار احترام به دولت (لارسن ۸، ۲۰۲۰)
		ایجاد فضایی برای ارائه گزارش‌های سازمان‌های مسئول برای استحضار عموم از عملکرد دولت (واکاری و همکاران، ۲۰۱۴)
		حمایت اطلاعاتی از مشکلات زندگی روزمره (راسه‌لیس، ۲۰۱۸)
عدالت خواهی	عدالت خواهی	ایجاد فضایی برای حضور پررنگ سایر اجزای حوزه عمومی (مثل روزنامه‌ها، خبرگزاری‌ها، مجلات و غیره) در کتابخانه عمومی (کویزومی و ویدرسایم ۱۶، ۲۰۱۶)
		ایجاد فضایی برای رسیدن صدای مردم به گوش دولتمردان (وود ۹، ۲۰۲۱)
		احیای گفتگوهای اجتماعی برای جلوگیری از بروز اختناق (ویدرسایم، ۲۰۱۷)
عقلانیت گفتگو	گفتگو مداری	پاسداشت گفتگوی انتقادی (آدونسون و همکاران، ۲۰۱۹)
		تبادل نظر درباره مشکلات اجتماعی و سیاسی (ویدرسایم، ۲۰۱۷)
		آموزش دهی درباره سانسور و مسئولیت اخلاقی در قبال آن (بوشمن، ۲۰۲۰)
عقلانیت گفتگو	سانسور زدایی	آموزش مهارت‌های اطلاع‌یابی برای مبارزه با سانسور (راسه‌لیس، ۲۰۱۸)
		اجتناب از سانسور و در اختیار گذاشتن همه اطلاعات مورد نیاز کاربر (لارسن، ۲۰۲۰)
		توجه به هنر، به ویژه هنرهای نمایشی به عنوان بستری برای نقد و اصلاح اجتماعی (جانستون و همکاران، ۲۰۲۱)
الهام‌بخشی اجتماعی	الهام‌بخشی اجتماعی	وارد کردن هنر در کتابخانه به عنوان بخشی از وظایف کتابخانه (اسکات ۱۰، ۲۰۱۱)
		ایجاد فضای الهام و گفتگوی تفسیری درباره متون الهام‌بخش (از حافظ مولانا و غیره) (کویزومی و ویدرسایم، ۲۰۱۶)
		ایجاد فهم اجتماعی مشترک از متون الهام‌بخش با دلالت‌هایی برای وضع موجود (اسکات، ۲۰۱۱)
اجتماع سازی	حريم شناسی	توسعه گفتمان حریم خصوصی و آموزش حفظ آن (بوشمن، ۲۰۲۰)
		ایجاد فضای تعامل و حساسیت اجتماعی نسبت به مسئله حریم خصوصی (واکاری و همکاران، ۲۰۱۴)
		ایجاد فضایی برای یادگیری جامعه‌پذیری (جانستون و همکاران، ۲۰۲۱)
اجتماع سازی	جامعه پذیرسازی	ایجاد فضای یادگیری شهروندی (آدونسون و همکاران، ۲۰۱۹)
		ایجاد محیط تعامل مردم با کارکنان کتابخانه برای یادگیری اجتماعی (وود، ۲۰۲۱)
		ایجاد فضای یادگیری مدنی (لارسن، ۲۰۲۰)
اجتماع سازی	آگاهی بخشی	ایجاد فضای آگاهی از حقوق شهروندی (وود، ۲۰۲۱)

مقولات کشف شده از متون، در قالب مدل شکل ۱ قابل ارائه است.

شکل ۱. مدل مفهومی مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها در حوزه عمومی

بر اساس مدل فوق که از مرور متون حاصل شده است، برای اینکه کتابخانه‌ها بتوانند مسئولیت اجتماعی خود را در حوزه عمومی به انجام برسانند، باید سه نوع عقلانیت را ترویج کنند و این سه نوع عقلانیت در نقش متغیر مستقل هستند. اولین عقلانیت، عقلانیت تاریخی است. کتابخانه‌ها برای اینکه بتوانند به عنوان بخشی از حوزه عمومی عمل کنند باید بتوانند تاریخ تطور فرهنگ را از طریق گردآوری منابع تاریخی به مخاطب القا کنند؛ زیرا حوزه عمومی برای این که بتواند جایگاه خویش را بداند و آگاه باشد که در سیر تاریخ از کجا به کجا رسیده است، نیازمند عقلانیت تاریخی است. افراد جامعه نباید حافظه تاریخی خود را نادیده بگیرند و یا فاقد آن باشند و با عقبه تصمیمات، سیاست‌ها، انتخاب‌ها و حرکات‌ها نا آشنا باشند که اگر چنین باشد، نمی‌توانند به خوبی در حوزه عمومی نقش آفرینی کنند و نقد صحیحی از وضع موجود داشته باشند. دومی ترویج عقلانیت پاسخگویی است. کتابخانه‌ها برای اینکه بتوانند مسئولیت اجتماعی خود را در حوزه عمومی به انجام برسانند، باید مفهوم پاسخگویی را به عنوان خرد عمومی و گفتمان در میان عموم گسترش دهند. اگر پاسخگویی به مطالبه تبدیل شود، آنگاه مسئولانی که در بخش‌های مختلف دولت مشغول به کار هستند خود را بی‌نیاز از پاسخگویی در قبال تصمیماتشان نخواهند دید. سومی ترویج عقلانیت گفتگو است. کتابخانه‌ها برای اینکه بتوانند به مسئولیت اجتماعی خود در حوزه عمومی عمل کنند باید گفتگو کردن را به خرد عمومی تبدیل کنند و آن را رواج دهند تا افراد بتوانند بدون خشونت درباره مسائل اجتماعی خود و راه حل آن‌ها گفتگو کنند و گفتگو، تبدیل به اولین و آخرین راه حل ملت برای حل مسائل باشد و همه بر آن متعهد باشند. این سه عقلانیت باعث می‌شود کتابخانه به عنوان مرکزی الهام‌بخش در جامعه ایفای نقش کند. کتابخانه‌های عمومی باید از هنر به عنوان عامل الهام‌بخش جامعه به نحو احسن استفاده کند و این جزو مسئولیت‌های اجتماعی آن‌هاست. هنر می‌تواند منبع الهام‌بخش برای انتقال سه نوع عقلانیت یادشده برای اجتماع‌سازی باشد؛ زیرا هنر این نیروی بالقوه را دارد که برای یادگیری، مهارت‌آموزی، فعالیت هنری و کار هنری افراد را یکجا جمع کند و میانجی اجتماع‌سازی باشد. اجتماع‌سازی به عنوان پنجمین مسئولیت اجتماعی

کتابخانه‌های عمومی به معنای ایجاد هویتی یکپارچه در جامعه و جلوگیری از گسیختگی فرهنگی است. اجتماع‌سازی به معنای ایجاد هویتی است که در آن افراد به حریم یکدیگر احترام می‌گذارند، هنجارهای اجتماعی را رعایت می‌کنند و یکدیگر را درباره مسائل زندگی آگاه می‌نمایند. در جدول ۲، اطلاعات جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان در مطالعه آمده است.

جدول ۲. اطلاعات جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان در مطالعه

متغیر	مقوله	حسینیه‌ارشاد		پارک‌شهر	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
سن	<=۳۰	۳۲/۵	۵۲	۶۹	۴۳/۱
	۳۱-۴۰	۱۱/۳	۱۸	۶	۳/۸
	۴۱+	۶/۳	۱۰	۵	۳/۱
جنسیت	مرد	۳۰	۴۸	۵۱	۳۱/۹
	زن	۲۰	۳۲	۲۹	۱۸/۱
درآمد (به تومان)	زیر ۱۵ میلیون	۴۳/۱	۶۹	۷۴	۴۶/۳
	بالای ۱۵ میلیون	۶/۹	۱۱	۶	۳/۸

همان‌طور که مشاهده می‌شود، نمونه حاصل از اعضای فعال اکثراً شامل افراد زیر ۳۰ سال با درآمد زیر ۱۵ میلیون تومان از هر دو قشر زن و مرد هستند. جدول ۳ نتایج آزمون دو جمله‌ای برای بررسی میزان توافق پاسخ‌دهندگان با مقولات پنجگانه است.

جدول ۳. آزمون دو جمله‌ای برای بررسی میزان موافقت پاسخ‌دهندگان با مقولات پنجگانه

مقوله	فراوانی	نسبت مشاهده شده	نسبت آزمون	سطح معنی‌داری (دو دامنه)
عقلانیت انتقادی	گروه ۱ ۵=>	۱۱۳	۰,۷۱	۰,۰۰۰
	گروه ۲ ۵<	۴۷	۰,۲۹	
عقلانیت پاسخگویی	گروه ۱ ۵=>	۱۱۱	۰,۷۰	۰,۰۰۰
	گروه ۲ ۵<	۴۸	۰,۳۰	
عقلانیت گفتگو	گروه ۱ ۵=>	۱۱۷	۰,۷۴	۰,۰۰۰
	گروه ۲ ۵<	۴۱	۰,۲۶	
الهام‌بخشی اجتماعی	گروه ۱ ۵=>	۱۰۰	۰,۶۴	۰,۰۰۰
	گروه ۲ ۵<	۵۷	۰,۳۶	
اجتماع‌سازی	گروه ۱ ۵=>	۱۰۹	۰,۷۰	۰,۰۰۰
	گروه ۲ ۵<	۴۷	۰,۳۰	

در این جدول، پاسخ‌های کوچک‌تر از ۵ به معنای فراوانی افرادی است که با گویه‌های مقوله یادشده موافقت نداشته و پاسخ‌های بزرگ‌تر از ۵ به معنای فراوانی افرادی است که با گویه‌های مقوله مربوطه موافق بوده‌اند. اکثریت معنی داری از افراد با گویه‌های مقولات پنج‌گانه موافق نبوده‌اند و این به آن معناست که مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی از نظر کاربران در کتابخانه‌های عمومی تحقق نیافته است. در ادامه، به بررسی‌های مقایسه‌ای اختلاف پاسخ‌ها طبق جدول ۴ می‌پردازیم.

جدول ۴. آزمون یومان ویتنی برای بررسی اختلاف پاسخ‌های اعضای دو کتابخانه مورد بررسی

نوع کتابخانه	عقلانیت انتقادی	عقلانیت پاسخگویی	عقلانیت گفتگو	الهام‌بخشی اجتماعی	اجتماع سازی	کل
فراوانی	۸۰	۸۰	۷۹	۷۹	۷۸	۸۰
حسینیه‌ارشاد	۷۸,۶۵	۸۰,۴۹	۷۶,۳۵	۷۲,۷۲	۷۲,۷۴	۷۷,۵۲
جمع‌رتبه‌ها	۶۲۹۲,۰۰	۶۴۳۹,۵۰	۶۰۳۱,۵۰	۶۰۶۱,۰۰	۵۶۷۴,۰۰	۶۲۰۱,۵۰
فراوانی	۸۰	۷۹	۷۹	۷۹	۷۹	۷۹
پارک‌شهر	۸۲,۳۵	۷۹,۵۰	۸۳,۶۵	۸۱,۳۱	۸۴,۲۶	۸۳,۴۸
جمع‌رتبه‌ها	۶۵۸۸,۰۰	۶۲۸۰,۵۰	۶۵۲,۹,۵۰	۶۳۴۲,۰۰	۶۵۷۲,۰۰	۶۶۷۸,۵۰
فراوانی کل	۱۶۰	۱۵۹	۱۵۸	۱۵۷	۱۵۶	۱۶۰
یومان‌ویتنی	۳۰۵۲,۰۰	۳۱۲۰,۵۰	۲۸۷۱,۵۰	۲۹۰۱,۰۰	۲۵۹۳,۰۰	۲۶۶۱,۵۰
ویلکاکسون	۶۲۹۲,۰۰	۶۲۸۰,۵۰	۶۰۳۱,۵۰	۶۰۶۱,۰۰	۵۶۷۴,۰۰	۶۲۰۱,۵۰
Z	-۰,۵۰۵	-۰,۱۳۶	-۰,۸۶۶	-۰,۶۳۲	-۱,۵۹۳	-۰,۸۱۴
سطح معنی‌داری (دودامنه)	۰,۶۱۳	۰,۸۹۲	۰,۳۸۶	۰,۵۲۷	۰,۱۱۱	۰,۴۱۶

در این جدول، در دو ردیف اول آماره‌های توصیفی مربوط به اعضای دو کتابخانه حسینیه‌ارشاد و پارک‌شهر تهران آمده است که شامل تعداد، میانگین رتبه و جمع رتبه‌هاست. آماره آزمون Z نشان داده شده است که اگر کمتر از ۱/۹۶ باشد اختلاف پاسخ‌های اعضای دو کتابخانه معنا دار نیست. سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ نیز همین را نشان می‌دهد. همان‌طور که در این جدول مشاهده می‌کنیم، قدر مطلق مقدار Z برای همه ابعاد پنج‌گانه کمتر از ۱/۹۶ و سطح معنی‌داری بیشتر از ۰/۰۵ است و این به آن معناست که اعضای دو کتابخانه مذکور درباره عدم تحقق مقولات پنج‌گانه در کتابخانه‌های عمومی اختلاف نظری ندارند و کتابخانه چه دولتی باشد (مثل کتابخانه عمومی پارک‌شهر) و چه غیردولتی (مثل کتابخانه عمومی حسینیه‌ارشاد)، از نظر کاربران نتوانسته‌اند مقولات مربوط به مسئولیت اجتماعی خود را تحقق بخشند.

در ادامه، نتایج آزمون کروسکال‌والیس برای بررسی تفاوت پاسخ‌های شرکت‌کنندگان گروه‌های سنی مختلف آمده است (جدول ۵).

جدول ۵. آزمون کروسکال والیس برای بررسی تفاوت پاسخ‌های شرکت‌کنندگان در گروه‌های سنی

طبقات سنی	عقلانیت انتقادی	عقلانیت پاسخگویی	عقلانیت گفتگو	الهام‌بخشی اجتماعی	اجتماع سازی	کل
=> ۳۰	فرآوانی	۱۲۱	۱۲۰	۱۱۹	۱۱۹	۱۲۱
	میانگین رتبه	۸۳,۹۴	۸۳,۰۰	۷۹,۷۳	۸۲,۳۷	۸۳,۴۸
۳۱-۴۰	فرآوانی	۲۴	۲۴	۲۴	۲۳	۲۴
	میانگین رتبه	۶۰,۳۸	۶۴,۹۰	۷۳,۲۳	۵۷,۰۷	۶۲,۵۸
+۴۱	فرآوانی	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
	میانگین رتبه	۸۴,۹۷	۸۰,۱۳	۸۷,۷۰	۸۵,۸۷	۸۵,۱۳
سطح معنی‌داری	۰,۰۶۹	۰,۲۱۳	۰,۶۲۶	۰,۰۴۲	۰,۱۸۶	۰,۱۲۰

سه سطر اول این جدول آماره‌های توصیفی سه گروه سنی زیر ۳۰ سال، ۳۱ تا ۴۰ سال و بالای ۴۱ سال، شامل میانگین رتبه و فرآوانی را نشان می‌دهد. سطر آخر سطح معنی‌داری را نشان می‌دهد که اگر زیر ۰/۰۵ باشد، نشان‌دهنده وجود تفاوت در گروه‌های سنی برای مقوله مورد نظر است. مقوله «الهام‌بخشی اجتماعی» دارای سطح معنی‌داری ۰/۰۴۲ است که نشان می‌دهد در این مقوله، سه گروه سنی با هم اختلاف پاسخ دارند؛ ولی این که کدام گروه با بقیه متفاوت است از میانگین رتبه قابل استنباط است. میانگین رتبه گروه ۳۱ تا ۴۰ سال حدود ۵۷ است که با میانگین رتبه دو گروه دیگر که ۸۲ و ۸۵ است اختلاف زیادی دارد و این یعنی گروه ۳۱ تا ۴۱ سال، تحقق الهام‌بخشی اجتماعی در کتابخانه‌های عمومی را بسیار ضعیف‌تر از بقیه ارزیابی کرده‌اند. در ادامه، نظرات شرکت‌کنندگان مطالعه بر اساس گروه‌های درآمدی در قالب آزمون کروسکال والیس بررسی شده است (جدول ۶).

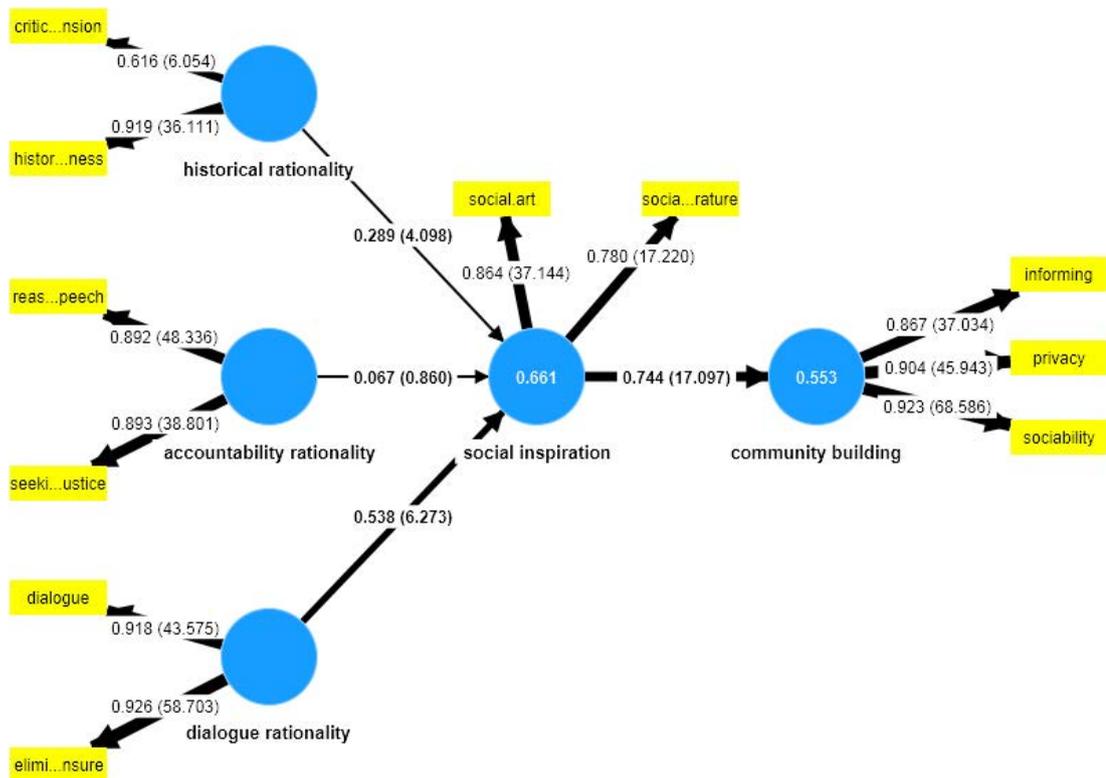
جدول ۶. آزمون کروسکال والیس برای بررسی تفاوت پاسخ‌های شرکت‌کنندگان در گروه‌های درآمدی

درآمد	عقلانیت تاریخی	عقلانیت پاسخگویی	عقلانیت گفتگو	الهام‌بخشی اجتماعی	اجتماع سازی	کل
زیر ۵ میلیون	فرآوانی	۷۴	۷۳	۷۲	۷۲	۷۴
	میانگین رتبه	۸۵,۶۸	۸۵,۹۰	۸۸,۳۵	۹۱,۳۱	۹۱,۳۹
۵ تا ۱۰	فرآوانی	۵۴	۵۴	۵۴	۵۳	۵۴
	میانگین رتبه	۸۲,۹۹	۸۱,۹۳	۷۴,۳۷	۷۱,۶۶	۷۶,۸۱
۱۰ تا ۱۵	فرآوانی	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
	میانگین رتبه	۴۶,۲۰	۵۵,۳۳	۶۰,۴۳	۵۶,۸۰	۵۰,۱۰
۱۵ تا ۲۰	فرآوانی	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
	میانگین رتبه	۸۱,۰۸	۶۹,۵۰	۷۲,۱۳	۷۰,۲۵	۷۱,۵۰
۲۰ تا ۳۰	فرآوانی	۳	۳	۳	۳	۳
	میانگین رتبه	۵۷,۶۷	۵۰,۶۷	۵۷,۵۰	۵۶,۱۷	۴۹,۶۷
بیش از ۳۰	فرآوانی	۲	۲	۲	۲	۲
	میانگین رتبه	۱۰۹,۷۵	۱۰۴,۵۰	۱۱۹,۵۰	۸۳,۵۰	۱۰۵,۵
فرآوانی کل	۱۶۰	۱۵۹	۱۵۸	۱۵۷	۱۵۶	۱۶۰
سطح معنی‌داری	۰,۰۵۵	۰,۱۵۵	۰,۱۳۰	۰,۰۴۳	۰,۰۱۰	۰,۰۲۱

این جدول نشان می‌دهد که پاسخ‌دهندگان گروه‌های درآمدی مختلف، در مقولات عقلانیت انتقادی-تاریخی، الهام‌بخشی اجتماعی، و اجتماع‌سازی با هم اختلاف نظر دارند؛ زیرا سطح معنی‌داری هر سه مقوله کمتر از ۰/۰۵ است. همچنین، طبق این جدول، پاسخ‌دهندگان در طبقات درآمدی شش‌گانه درباره کلیت مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها در حوزه عمومی نیز اختلاف نظر دارند. این اختلاف نظر مربوط به گروه درآمدی ۱۰ تا ۱۵ میلیون تومان در ماه است که ترویج عقلانیت انتقادی-تاریخی، الهام‌بخشی اجتماعی، اجتماع‌سازی در کتابخانه‌های عمومی را نسبت به بقیه گروه‌های درآمدی بسیار ضعیف‌تر ارزیابی کرده‌اند.

در ادامه، مدل پژوهش ترسیم شده است تا معلوم شود کدام عوامل اثرگذاری بیشتری روی متغیر وابسته دارند. برای این کار، به دلیل ناهمسان بودن نمونه‌ها، از تکنیک بوت‌استرپینگ در نرم‌افزار پی‌ال‌اس استفاده شده است.

شکل ۱.۲. اثرات مقولات مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی

طبق شکل ۲، در مدل عملیاتی فوق، دایره‌ها نماد متغیر مکنون و مستطیل‌های زرد رنگ نماد متغیرهای مشاهده‌شده هستند. اندازه‌های اثر در قالب ضریب مسیر (path coefficient) و مقدار تی (tvalue) نشان داده شده است. به عنوان مقیاس کفایت، مقدار ۳ برای حداقل ضریب مسیر و مقدار ۱٫۹۶ به عنوان حداقل مقدار تی در نظر گرفته شده است. همان‌طور که در این شکل دیده می‌شود، در عمل فقط «عقلانیت گفتگو» (dialogue rationality) منجر به «الهام‌بخشی اجتماعی» (social inspiration) و نهایتاً منتهی به «اجتماع‌سازی» (community building) می‌شود؛ زیرا این مسیر، تنها مسیر معنادار در این مدل است.

جدول ۷. آماره‌های مدل اصلی

مقدار احتمال	آماره تی	انحراف معیار	میانگین نمونه	نمونه اصلی	آماره‌ها	مسیرها
۰,۳۹۰	۰,۸۶۰	۰,۰۷۸	۰,۰۷۰	۰,۰۶۷	عقلانیت پاسخگویی - <الهامبخشی اجتماعی	
۰,۰۰۰	۶,۲۷۳	۰,۰۸۶	۰,۵۴۳	۰,۵۳۸	عقلانیت گفتگو - <الهامبخشی اجتماعی	
۰,۰۷۰	۴,۰۹۸	۰,۰۷۰	۰,۲۸۵	۰,۲۸۹	عقلانیت انتقادی - <الهامبخشی اجتماعی	
۰,۰۰۰	۱۷,۰۹۷	۰,۰۴۳	۰,۷۴۷	۰,۷۴۴	الهامبخشی اجتماعی - <اجتماع‌سازی	

طبق جدول ۷ که مقادیر آماره‌های مدل اصلی را نشان می‌دهد، فقط مسیر متغیر مستقل عقلانیت پاسخگویی به متغیر میانجی الهامبخشی اجتماعی معنادار نیست ($pvalue = 0/390$)؛ ولی فقط ضریب مسیر متغیر مستقل عقلانیت پاسخگویی به متغیر میانجی الهامبخشی اجتماعی بالای $0/3$ است و لذا فقط این مسیر از نظر آماری دارای اثر گذاری قابل توجه است. ضریب مسیر عقلانیت گفتگو به الهامبخشی اجتماعی برابر با $0/538$ و مقدار تی $6/273$ است که هر دو در سطح 95 درصد اطمینان معنادار است. همچنین ضریب مسیر الهامبخشی اجتماعی به اجتماع‌سازی نیز $0/744$ و مقدار تی آن $17/097$ است که هر دو در سطح 95 درصد اطمینان معنادار است. سایر مسیرها مسیرهای معناداری نیست؛ یعنی مسیر عقلانیت پاسخگویی به الهامبخشی اجتماعی و الهامبخشی اجتماعی به اجتماع‌سازی دارای ضریب مسیر و مقدار تی مناسب نیست؛ زیرا ضریب مسیر عقلانیت پاسخگویی به الهامبخشی اجتماعی برابر $0/067$ است که بسیار کمتر از 3 است. همچنین، مسیر عقلانیت تاریخی به الهامبخشی اجتماعی و الهامبخشی اجتماعی به اجتماع‌سازی نیز مسیر معناداری نیست؛ زیرا ضریب مسیر عقلانیت تاریخی به الهامبخشی اجتماعی برابر با $0/289$ است که از 3 کمتر است. این یافته نشان می‌دهد بهترین مسیر برای انجام و تحقق مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها در حوزه عمومی، ایجاد عقلانیت گفتگو (گفتگومداری و سانسورزدایی) و سپس الهامبخشی اجتماعی (ترویج هنر اجتماعی و ادبیات اجتماعی) و در نهایت، اجتماع‌سازی (حریم‌شناسی، جامعه‌پذیرسازی و آگاهی‌بخشی) است. مقادیر داخل متغیرهای مکنون «الهامبخشی اجتماعی» و «اجتماع‌سازی»، ضریب تبیین یا R^2 را نشان می‌دهد. طبق مقدار ضریب تبیین، 66 درصد از تغییرات متغیر میانجی «الهامبخشی اجتماعی» ناشی از اثرات متغیرهای مستقل «عقلانیت تاریخی»، «عقلانیت پاسخگویی» و «عقلانیت گفتگو» است که در این میان، سهم عقلانیت گفتگو از همه بیشتر است. همچنین، حدود 74 درصد از تغییرات متغیر «اجتماع‌سازی» ناشی از اثر مستقیم متغیر اجتماع‌سازی و اثرات غیر مستقیم متغیرهای عقلانیت تاریخی، عقلانیت پاسخگویی و عقلانیت گفتگو است که مجدداً سهم متغیر عقلانیت گفتگو از بقیه بیشتر است.

جدول ۸. اثرات غیر مستقیم سازه‌های مدل

مقدار احتمال	آماره تی	انحراف معیار	میانگین نمونه	نمونه اصلی	آماره‌ها	مسیرها
۰,۳۹۰	۰,۸۶۰	۰,۰۷۸	۰,۰۷۰	۰,۰۶۷	عقلانیت انتقادی - <اجتماع‌سازی	
۰,۰۰۰	۶,۲۷۳	۰,۰۸۶	۰,۵۴۳	۰,۵۳۸	عقلانیت پاسخگویی - <اجتماع‌سازی	
۰,۰۷۰	۴,۰۹۸	۰,۰۷۰	۰,۲۸۵	۰,۲۸۹	عقلانیت گفتگو - <اجتماع‌سازی	

مقادیر اثرات غیرمستقیم سازه‌های مدل در جدول ۸ مشاهده می‌شود. تنها متغیر مستقل «عقلانیت گفتگو» روی متغیر وابسته «اجتماع‌سازی» اثر غیرمستقیم معنادار دارد ($tvalue = 5/348$) و بقیه اثرات غیرمستقیم معنادار نیست. این یافته مجدداً بر اهمیت متغیر مستقل عقلانیت گفتگو صحت می‌گذارد و نشان می‌دهد تنها عامل به‌لحاظ آماری اثرگذار روی اجتماع‌سازی، عقلانیت گفتگو است و این مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها از بقیه مهمتر است و کتابخانه عمومی غیرگفتگویی کتابخانه‌ای نیست که بتواند مسئولیت اجتماعی را تحقق بخشد.

جدول ۹. آماره‌های مدل بیرونی

آماره‌ها مسیره‌ها	نمونه اصلی	میانگین نمونه	انحراف معیار	آماره تی	مقدار احتمال
فهم انتقادی -> عقلانیت انتقادی	۰,۴۰۹	۰,۴۰۴	۶,۱۸۹	۰,۶۱۶	۰,۰۰۰
گفتگومداری -> عقلانیت گفتگو	۰,۵۲۹	۰,۵۲۹	۳۰,۴۶۶	۰,۹۱۸	۰,۰۰۰
سانسورزدایی -> عقلانیت گفتگو	۰,۵۵۵	۰,۵۵۶	۲۴,۳۴۶	۰,۹۲۶	۰,۰۰۰
آگاهی تاریخی -> عقلانیت انتقادی	۰,۸۱۴	۰,۸۱۴	۱۳,۳۳۸	۰,۹۱۹	۰,۰۰۰
آگاهی بخشی -> اجتماع‌سازی	۰,۳۸۰	۰,۳۸۱	۱۶,۱۵۹	۰,۸۶۷	۰,۰۰۰
حریم‌شناسی -> اجتماع‌سازی	۰,۳۷۱	۰,۳۷۱	۲۲,۲۶۶	۰,۹۰۴	۰,۰۰۰
بیان مستدل -> عقلانیت پاسخگویی	۰,۵۵۹	۰,۵۶۱	۱۷,۷۵۷	۰,۸۹۲	۰,۰۰۰
عدالت‌خواهی -> عقلانیت پاسخگویی	۰,۵۶۱	۰,۵۶۰	۲۰,۷۸۴	۰,۸۹۳	۰,۰۰۰
جامعه‌پذیرسازی -> اجتماع‌سازی	۰,۳۶۳	۰,۳۶۳	۲۵,۵۰۵	۰,۹۲۳	۰,۰۰۰
هنر اجتماعی -> الهام‌بخشی اجتماعی	۰,۶۷۰	۰,۶۶۹	۱۵,۴۸۳	۰,۸۹۴	۰,۰۰۰
ادبیات اجتماعی -> الهام‌بخشی اجتماعی	۰,۵۴۰	۰,۵۴۰	۱۴,۷۱۴	۰,۷۸۰	۰,۰۰۰

جدول ۹ مقادیر آماره‌های مدل بیرونی را نشان می‌دهد. همه مسیرهای متغیرهای مشاهده‌شده به متغیرهای مکنون در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است؛ ولی در میان مقدار تی و ضریب مسیر متغیرهای مشاهده‌شده، اثر متغیرهای «بیان مستدل»، «سانسورزدایی»، «حریم‌شناسی» و «جامعه‌پذیرسازی» از همه بیشتر است و این نشان از تأکید جامعه مخاطب روی دنبال کردن این ویژگی‌ها در فضای کتابخانه عمومی است و همچنین نشان می‌دهد متغیرهای مکنون عقلانیت گفتگو و اجتماع‌سازی که سازه‌های این مؤلفه‌ها هستند، اهمیت ویژه دارند.

درباره شاخص‌های روایی سنجی در مدل بیرونی باید اظهار داشت که شاخص پایایی ترکیبی (CR) همه متغیرهای مشاهده‌شده، از ۰/۷ بیشتر و همچنین از شاخص AVE در همه متغیرها بزرگ‌تر است و بنابراین، روایی متغیرهای مشاهده‌شده مدل عملیاتی را می‌توان پذیرفت. در خصوص برازش مدل نیز شاخص Q2 معادل ۰/۰۶۷ برآورد شد و چون از صفر بزرگ‌تر است، حد آستانه‌ای آن برآورده شده است. شاخص NFI مدل معادل ۰/۱۳ است که چون ۰/۹ بزرگ‌تر است، بنابراین می‌تواند قابل قبول باشد و در آخر شاخص SRMR معادل ۰/۱۷ برآورد شد که چون باید کمتر از ۰/۰۸ باشد، حد آستانه‌ای را برآورده نکرده است. با این حال، با توجه به ضریب مسیر مدل بیرونی در جدول ۹ می‌توان در مجموع برازش مدل را تا حدی قابل قبول تلقی کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر تلاش شد تا مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی با جزئیات و مصادیق از متون استخراج و مقوله‌بندی شود و سپس، با تبدیل جدول مفاهیم به پرسشنامه و اعتباریابی آن، ابزاری برای سنجش میزان تحقق مسئولیت اجتماعی در کتابخانه‌های عمومی به دست آید و داده‌هایی برای بررسی گردآوری و نتایج گزارش شود. پرسش اول پژوهش در باب مقولات اصلی، فرعی و مؤلفه‌های جزئی مسئولیت اجتماعی در کتابخانه‌های عمومی است. یافته‌ها نشان داد مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی ذیل ۵ مقوله اصلی و ۱۱ مقوله فرعی می‌گنجد که عبارتند از: ترویج عقلانیت انتقادی (فهم انتقادی، آگاهی تاریخی)، عقلانیت پاسخگویی (آزادی بیان مستدل، عدالت خواهی)، عقلانیت گفتگو (گفتگومداری، سانسورزدایی)، الهام‌بخشی اجتماعی (هنر اجتماعی، ادبیات اجتماعی)، و در آخر، اجتماع‌سازی (حریم‌شناسی، جامعه‌پذیرسازی، آگاهی بخشی). اولین مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی آن است که عقلانیت انتقادی را توسعه دهند؛ یعنی روش فهم انتقادی گفته‌ها و نوشته‌ها را آموزش دهند تا افراد بتوانند به راحتی گفتارهای تناقض‌آمیز، مغلطه‌گونه و گول‌زننده را شناسایی و نقد کنند. همچنین، فهم انتقادی نیازمند آگاهی تاریخی و درک وقایع گذشته و استفاده از آن برای تفسیر وقایع روز است که کتابخانه‌های عمومی از طریق تهیه و در دسترس قرار دادن متون تاریخی مستدل و دست‌اول و ایجاد فضایی برای ارتقای آگاهی تاریخی از طریق آموزش می‌توانند به این امر کمک کنند. برای مثال، تاریخ کارآمدی، حضور و دوام بحران ناکارآمدی را به پرسش می‌کشد و این سؤال را ایجاد می‌کند که چگونه کارآمدی به ناکارآمدی تبدیل شد. ترویج عقلانیت پاسخگویی یعنی اینکه کتابخانه عمومی استدلال معتبر و صحیح را بیاموزد و اشاعه دهد و فضا و منابعی در اختیار بگذارد که مراجعان، درست‌استدلال کردن را بیاموزند و آن را آزادانه در گفتار و بیان انتقادی یا پیشنهادی خود به کار برند. همچنین، کتابخانه‌های عمومی موظفند تا سایر اجزای حوزه عمومی مثل روزنامه‌ها و مجلات مربوط به وقایع ملی و محلی و اندیشگانی را در کتابخانه بگنجانند و نیز گزارش‌های عملکرد یا سالنامه‌های سازمان‌ها را در کتابخانه عمومی قرار دهند تا مردم از عملکرد سازمان‌ها اطلاع حاصل کنند و این می‌تواند مطالبه و پاسخگویی را پرورش دهد. ترویج عقلانیت گفتگو یعنی کتابخانه عمومی فضایی برای گفتگوی دوطرفه یا چندبهره چند مراجعان درباره موضوعات علمی، ادبی، هنری، اجتماعی و شهروندی فراهم کند و این گفتگوها باید مبتنی بر متون موجود در کتابخانه باشد؛ متونی که آزادانه در دسترس مراجعان قرار گرفته است. در ایران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی وظیفه ممیزی آثار را به عهده دارد و ممیزی مضاعف از سوی کتابخانه‌های عمومی مقبول، مستدل و موجه نیست و سانسور به حساب می‌آید. گفت‌وگوی متن‌محور، عقلانیت انتقادی مراجعان را نیز توسعه می‌دهد و فهم‌های جدیدی برای آن‌ها ایجاد می‌کند. الهام‌بخشی اجتماعی (هنر اجتماعی، ادبیات اجتماعی) دال بر مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها در ترویج هنر و ادبیات اجتماعی است. هنر و ادبیات اجتماعی بر مؤلفه‌های فرهنگی ایرانیان استوار است و درک امر اجتماعی و زیستن با دیگران را میسر می‌کند. آثار بسیاری از شعرا و ادبای ایرانی دارای دلالت‌های اجتماعی است. گلستان سعدی از متقدمین و دیوان اشعار پروین اعتصامی از متأخرین، پر از این دلالت‌هاست. هنرهایی که برخاسته از فرهنگ ایرانیان است، از هنرهای دستی گرفته تا هنرهای نمایشی که دلالت‌های اجتماعی دارند، در این مقوله می‌گنجد و ترویج آن‌ها جزو مسئولیت‌های اجتماعی کتابخانه‌های عمومی است. در آخر، اجتماع‌سازی (حریم‌شناسی، جامعه‌پذیرسازی، آگاهی بخشی) به معنی ایجاد فضای آموزشی مبتنی بر متون یا مبتنی بر دوره‌های حضوری است که حریم‌ها (حریم در زندگی خصوصی، حریم در زندگی کاری، حریم در تعامل با سایر شهروندان، حریم خصوصی در فضای مجازی و امثال آن) را به شهروندان آموزش می‌دهد، آنان را جامعه‌پذیر می‌سازد و روحیه همکاری و هم‌صدایی و همگرایی با فرهنگ و هنجارهای عمومی را در افراد تقویت می‌کند و درباره مسائل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی روز جامعه به افراد آگاهی می‌دهد. این یافته‌ها یافته‌های پژوهشگران بسیاری به لحاظ برخی ابعاد موجود در آن همخوان است. برای مثال، پژوهش‌هایی که به «کتابخانه‌های عمومی به مثابه مکان ملاقات»^۱ (برای مثال بنگرید به: آدونسون، ۲۰۰۵) تمرکز کرده‌اند، عموماً به‌طور تلویحی یا مستقیم به عقلانیت

گفتگو اشاره کرده‌اند یا تحقیقاتی که به مفهوم «کتابخانه عمومی به مثابه مرکز اجتماع»^۱ (برای مثال بنگرید به: اسکات، ۲۰۱۱) تمرکز کرده‌اند، مفهوم «اجتماع‌سازی» را مستقیماً یا تلویحاً مدنظر قرار داده‌اند.

پرسش دوم پژوهش به تحقق یا عدم تحقق مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی در کتابخانه‌های عمومی ایران (نمونه کتابخانه پارک شهر و کتابخانه حسینیه ارشاد) متمرکز است و برخی بررسی‌های مقایسه‌ای را مورد توجه قرار داده است. در پاسخ به این پرسش باید اذعان کرد که یافته‌ها نشان‌دهنده تحقق نیافتن مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی از نظر کاربران کتابخانه‌های عمومی مورد مطالعه است. آزمون دوجمله‌ای نشان داد که اکثر مراجعان کتابخانه به سمت پایین طیف پاسخ (عدم توافق، مقادیر کمتر از ۵) گرایش داشتند و این به لحاظ آماری معنی‌دار است. همچنین، یافته‌ها نشان داد که مراجعان کتابخانه عمومی پارک شهر و حسینیه ارشاد هم‌نظرند که مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی در کتابخانه‌های عمومی تحقق نمی‌پذیرد و بالای شهرنشینی، پایین شهرنشینی و تفاوت طبقاتی تأثیری در این نظر ندارد. همچنین، یافته‌ها نشان داد مراجعان گروه سنی ۳۱ تا ۴۱ سال تحقق الهام‌بخشی اجتماعی در کتابخانه‌های عمومی را بسیار ضعیف‌تر از بقیه ارزیابی کرده‌اند. افرادی که در این گروه سنی هستند، عموماً افرادی هستند که در دوره دوم جوانی یا میانسالی هستند و این دوره، دوره‌ای است که تجربه، توان، کار و حرکت را توأمان با خود دارد و دوره شکل‌گیری اخلاق پساعرفی از نظر کلب‌رگ^۲ (۱۹۶۴) است. در این دوره سنی، افراد درک عمیقی از وضع اجتماع دارند؛ زیرا جامعه بر پاشنه آنان می‌چرخد. همچنین، در این دوره سنی افراد بیشترین نیازمندی را به نظم اجتماعی، هنجارمندی و زندگی منظم اجتماعی دارند تا بتوانند پیشرفت کنند. زندگی، تربیت فرزند، کار، درآمد و پیشرفت مهم‌ترین دغدغه این گروه سنی است و وقتی تکیه بر عدم تحقق الهام‌بخشی اجتماعی دارند، به این معناست که کتابخانه عمومی آن‌طور که باید افراد جامعه و به خصوص کودکان را با متون الهام‌بخش اجتماعی و مؤلفه‌های فرهنگی (محلی و ملی) آشنا نمی‌کند. همچنین، یافته‌ها نشان داد گروه درآمدی ۱۰ تا ۱۵ میلیون تومان در ماه، امکان ترویج عقلانیت انتقادی، الهام‌بخشی اجتماعی و اجتماع‌سازی توسط کتابخانه‌های عمومی را نسبت به بقیه گروه‌های درآمدی بسیار ضعیف ارزیابی کرده‌اند. این گروه درآمدی طبقه متوسط به پایین است که اکثر کارکنان دولت تقریباً در این طبقه قرار می‌گیرند (مثل معلمان، کارکنان اداری در بخش فرهنگ مثل کتابداران و امثال آن). این گروه بدنه مراجعان کتابخانه را تشکیل می‌دهند؛ زیرا نه آنقدر ثروتمندند که از امانت کتاب بی‌نیاز باشند و نه آنقدر بی‌چیز که در فکر تهیه نان و آب. این گروه، اندیشه تغییر وضع موجود خود یا فرزندانشان را دارند و مشتریان دائمی کتابخانه‌اند. نظر این گروه از افراد در خصوص محقق‌نشدن ترویج عقلانیت انتقادی، الهام‌بخشی اجتماعی و اجتماع‌سازی توسط کتابخانه‌های عمومی بسیار مهم است؛ زیرا این سه مؤلفه، به خصوص اجتماع‌سازی، در جوامع شهری امروز که در آن افراد روزبه‌روز تنهاتر و بی‌یاورتر می‌شوند و مشارکت اجتماعی در بهبود وضع موجود نمی‌کنند بسیار مهم است.

پرسش آخر پژوهش حاضر متمرکز بر مدل مفهومی پژوهش و اثر متغیرهای مستقل (عقلانیت انتقادی، عقلانیت پاسخگویی، عقلانیت گفتگو) و متغیر میانجی (الهام‌بخشی اجتماعی) بر متغیر وابسته (اجتماع‌سازی) است. یافته‌ها نشان داد که مسیر «عقلانیت گفتگو» به «الهام‌بخشی اجتماعی» و «اجتماع‌سازی»، تنها مسیر اثر به لحاظ آماری معنادار در مدل است. این به آن معناست که عقلانیت گفتگو به‌طور معناداری تغییرات الهام‌بخشی اجتماعی و الهام‌بخشی اجتماعی نیز به‌طور معناداری تغییرات اجتماع‌سازی را تبیین می‌نماید. همچنین، یافته‌ها نشان داد متغیر مستقل «عقلانیت گفتگو» بیشترین اثر غیرمستقیم را روی اجتماع‌سازی دارد. بنابراین، می‌توان استدلال کرد که ادعاهای مطرح در پژوهش‌هایی که کتابخانه‌های عمومی را «مکان ملاقات» می‌دانند و این ملاقات و گفتگو را مهم‌ترین عامل در اجتماع‌سازی تلقی می‌کنند، بجا و قابل دفاع است (برای مثال، بنگرید به: کارلسون^۳ و همکاران، ۲۰۲۳؛ آدونسون، ۲۰۰۵؛ یوکومسون^۴ و همکاران، ۲۰۱۲). این یافته نشان می‌دهد اگر از بین سه عقلانیت یادشده، فقط بخواهیم به یکی اکتفا کنیم و بقیه را واگذاریم، آنی که باید برای انجام مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها

1. Public library as community center

2. Lawrence Kohlberg

3. Carlsson

4. Jochumsen

به آن تکیه کنیم، ترویج عقلانیت گفتگوست و بدین منظور، لازم است خود کتابخانه‌ها به محلی برای گفتگوهای اجتماعی، ادبی، هنری و شهروندی مردم تبدیل شود تا آنان هم فرهنگ گفتگوی متمدنانه را کم‌کم بیاموزند و هم این گفتگوهای متمدنانه و حاوی فرهنگ و ادب میان شهروندان، مشارکت عمومی برای حل مسئله، آگاهی‌های مدنی و روحیه همکاری برای هنجارمندی، قانون‌گرایی، عدالت‌گستری و رفع محرومیت را افزایش دهد.

ملاحظات اخلاقی

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

منبع حمایت‌کننده

بنا بر اظهار نویسندگان منبع حمایت‌کننده مالی گزارش نشده است. این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد نویسنده اول و به راهنمایی نویسنده دوم و در دانشگاه شهید بهشتی انجام و دفاع شده است و از حمایت معنوی آن دانشگاه برخوردار است.

سپاسگزاری

از مشارکت‌کنندگان در پژوهش برای مصاحبه و تکمیل پرسشنامه سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- بهمنی چوب‌بستی، اکبر؛ و سیدین، مهرداد (۱۳۹۷). هوش اجتماعی کتابداران و نقش آن در ارتقای مسئولیت اجتماعی کتابخانه‌ها: مطالعه موردی کتابخانه‌های عمومی استان مرکزی. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۲۴(۴)، ۶۱۲-۵۹۱.
- پارسا زاده، احمد؛ و شقاقی، مهدی (۱۳۸۸). کتابخانه‌های عمومی و ساخت واقعیت اجتماعی. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۵(۴)، ۶۰-۲۹.
- شکاری، محمدرضا؛ خادمی‌زاده، شهناز؛ نواح، عبدالرضا؛ هاشمی، اسماعیل؛ و کوهی‌رستمی، منصور (۱۴۰۲). طراحی مدل مفهومی کتابخانه‌های عمومی به مثابه مراکز اجتماعی بر اساس نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۲۸(۴)، ۴۴۶-۴۲۰.
- شقاقی، مهدی؛ و وصفی، محمدرضا (۱۳۹۴). جست‌وجوی ریشه‌های تاریخی اخلاق اطلاعات در علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۸(۲)، ۱۰۲-۶۹.
- فدایی، غلامرضا (۱۳۹۱). کارکردهایی جدید برای کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۸(۱)، ۲۴-۷.

References

- Audunson R. (2005). The public library as a meeting place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of Documentation*, 61(3): 429-441. <https://doi.org/10.1108/00220410510598562>
- Audunson R. and Evjen, S. (2017). The public library: an arena for an enlightened and rational public sphere? The case of Norway. *Information Research*, 22(1), Retrieved August 6, 2023, from: <http://InformationR.net/ir/22-1/colis/colis1641.html>.
- Audunson R. et al. (2019). Public libraries as public sphere institutions: A comparative study of perceptions of the public library's role in six European countries. *Journal of Documentation*, 75(6): 1396-1415. <https://doi.org/10.1108/JD-02-2019-0015>
- Bahmani A. and Seyedin S. M. (2018) Social intelligence of librarians and its role in the increase of the social responsibility of libraries: A case study of public libraries of Markazi province. *Research on Information Science and Public Libraries*, 24 (4): 591-612. (in Persian)

- Buschman J. E. (2010). The social as fundamental and a source of the critical: Jürgen Habermas. In: Gloria J. Leckie, Lisa M. Given, and John E. Buschman (Eds.), *Critical Theory in Library and Information Science*, Santa Barbara, California: Libraries Unlimited, pp. 161-172. <https://doi.org/10.5040/9798400634420.ch-013>
- Buschman J. E. (2020). Education, the public sphere and neoliberalism: Libraries' contexts. *The Library Quarterly*, 90(2): 154-161. <https://doi.org/10.1086/707671>
- Carlsson H., Hanell F. and Engström, L. (2023). Revisiting the notion of the public library as a meeting place: Challenges to the mission of promoting democracy in times of political turmoil. *Journal of Documentation*, 79(70): 178-195. <https://doi.org/10.1108/JD-03-2023-0061>
- Christensen H. D. (2010). Roland Barthes: On semiology and taxonomy. In: Gloria J. Leckie, Lisa M. Given and John E. Buschman (Eds.), *Critical Theory in Library and Information Science*, Santa Barbara, California: Libraries Unlimited, pp. 15-28. <https://doi.org/10.5040/9798400634420.ch-002>
- Fadaie G. (2012). New functions for libraries and information centers. *Research on Information Science and Public Libraries*, 18 (1): 7-24. (in Persian)
- Grigor T. (2004). Recultivating "good taste": The early Pahlavi Modernists and their society for national heritage. *Iranian Studies*, 37(1): 17-45. <https://doi.org/10.1080/0021086042000232929>
- Helling J. (2012). *Public Libraries and Their National Policies. International Case Studies*. First edition. Oxford: Chandos Publishing. <https://doi.org/10.1533/9781780633107>
- Jochumsen H., Hvenegaard Rasmussen C. and Skot-Hansen D. (2012). The four spaces – a new model for the public library. *New Library World*, 113(11/12): 586-597. <https://doi.org/10.1108/03074801211282948>
- Johnston J. et al. (2021). Public librarians' perception of their professional role and the library's role in supporting the public sphere: A multi-country comparison. *Journal of Documentation*, 78 (5): 1109-1130. <https://doi.org/10.1108/JD-09-2021-0178>
- Kohlberg L. (1964). Development of moral character and moral ideology. In: *Review of Child Development Research*, ed. M.L. Hoffman and L.W. Hoffman, Vol. I, S. 381-431. New York: Russel Sage Foundation.
- Koizumi K. and Widdersheim M. M. (2016). Surpassing the business model: A public sphere approach to public library management. *Library Review*, 65(6/7): 404-419. <https://doi.org/10.1108/LR-11-2015-0111>
- Larsen H. (2020). Theorizing public libraries as public spheres in library and information science. In: *Sustainable Digital Communities: 15th International Conference, iConference 2020, Boras, Sweden, March 23-26, 2020, Proceedings 15* (pp. ۴۶-۵۷). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-43687-2_46
- Larsen H. (2020). The public sphere and Habermas: reflections on the current state of theory in public library research. *Journal of Documentation*, 77 (1): 251-258. <https://doi.org/10.1108/JD-05-2020-0075>
- Newman J. (2007). Re-mapping the public: public libraries and the public sphere. *Cultural studies*, 21(6): 887-909. <https://doi.org/10.1080/09502380701470916>
- Parsazadeh A. and Shaghaghi M. (2010). Public libraries and social construction of reality. *Research on Information Science and Public Libraries*, 15 (4): 29-60. (in Persian)
- Pourhadi I. V. (1968). Iran's public and private libraries. *The Quarterly Journal of the Library of Congress*, 25(3): 218-229.
- Raber D. (2007). ACONDA and ANACONDA: Social change, social responsibility and librarianship. *Library Trends*, 55(3): 675-697. <https://doi.org/10.1353/lib.2007.0020>
- Racelis A. (2018). Library services for the poor: Theoretical framework for library social responsibility. *Pedagogical Research*, 3 (2), 06. <https://doi.org/10.20897/pr/90831>
- Samek T. (2022). Contemporary critical library and information studies: Ethos and ethics. In: Abdi, A.A., Misiaszek, G.W. (eds). *The Palgrave Handbook on Critical Theories of Education*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86343-2_19
- Scott R. (2011). The role of public libraries in community building. *Public Library Quarterly*, 30(3): 191-227. <https://doi.org/10.1080/01616846.2011.599283>
- Shaghaghi M. and Vasfi, M. R. (2015). An inquiry into the historical foundations of "Information Ethics" in LIS professional practice. *Library and Information Sciences*, 18(2): 69-102. (in Persian)
- Shekari M. R., Navah A., and Hashemi I. (2022). Designing a conceptual model of public libraries as community centers based on the public sphere theory of Jürgen Habermas. *Research on Information Science and Public Libraries*, 28 (4): 420-446. (in Persian)

- Soltani-Nejad N., Jahanshahi M., Saberi M. K., Ansari N. and Zarei-Maram N. (2021). The relationship between social responsibility and public libraries' accountability: The mediating role of professional ethics and conscientiousness. *Journal of Librarianship and Information Science*, 54 (2): 306-324. <https://doi.org/10.1177/09610006211014260>
- Stevenson S. (2010). Michel Aglietta and regulation theory. In: Gloria J. Leckie, Lisa M. Given, and John E. Buschman (Eds.), *Critical Theory in Library and Information Science*, Santa Barbara, California: Libraries Unlimited, pp. 1-14. <https://doi.org/10.5040/9798400634420.ch-001>
- Umamathy K. S. (1978). Libraries and librarianship in Iran. *International Library Review*, 10(2), 119-135. [https://doi.org/10.1016/0020-7837\(78\)90046-8](https://doi.org/10.1016/0020-7837(78)90046-8)
- Vakkari P., Aabø S., Audunson R., Huysmans F. and Oomes M. (2014). Perceived outcomes of public libraries in Finland, Norway and the Netherlands. *Journal of Documentation*, 70(5): 927-944. <https://doi.org/10.1108/JD-06-2013-0072>
- Widdersheim M. M. (2015). Governance, legitimation, commons: A public sphere framework and research agenda for the public library sector. *LIBRI*, 65(4): 237-245. <https://doi.org/10.1515/libri-2015-0043>
- Widdersheim M. M. and Koizumi, M. (2015). Conceptual modelling of the public sphere in public libraries. In: *iConference 2015 Proceedings*. Retrieved August 6, 2023, from: <https://www.ideals.illinois.edu/items/73882/bitstreams/195264/data.pdf>
- Widdersheim M. M. (2017). Late, lost, or renewed? A search for the public sphere in public libraries. *Information Research*, 22(1), CoLIS paper 1644. Retrieved August 6, 2023, from: <http://InformationR.net/ir/22-1/colis/colis1644.html>
- Wood E. (2021). Libraries full circle: The cross section of community, the public sphere, and third place. *Public Library Quarterly*, 40(2): 144-166. <https://doi.org/10.1080/01616846.2020.1737491>